

Jak rozpoznawać konflikt na tle narodowościowym i jak go rozwiązywać w klasie?

Tomasz Garstka

1. Na czym polega konflikt na tle narodowościowym i czym się przejawia?

Konflikty są potencjalnie wpisane w interakcje ludzi i grup. Dlaczego? Ludzie i grupy różnią się ważnymi potrzebami, interesami, celami, a także tożsamością społeczną. Odróżniać (i poróżniać) mogą wartości, tradycje, obyczaje i zasady postępowania. Konflikty w klasie ujawniają się, kiedy strony angażują się w rywalizację lub walkę o zaspokojenie własnych potrzeb, realizację swoich interesów lub uznanie za obowiązujące przyjętych przez siebie wartości i zasad.

Z konfliktami na tle narodowościowym mamy do czynienia, kiedy dotyczą przedstawicieli grup lub społeczności różnej narodowości, o różnym pochodzeniu etnicznym. Ważne, aby nauczyciele rozumieli, że uczniowie polscy (jako większość w szkole) i ukraińscy (jako mniejszość) mogą wchodzić w konflikty na tym tle.

W sytuacjach konfliktowych uczniowie mogą przejawiać różne postawy i różnie postępować. Może dochodzić do:

- wycofania się („zamrożenia” konfliktu, który później może wybuchnąć z większą siłą);
- podporządkowania się (z nadzieją na życzliwość drugiej strony i pozytywne potraktowanie);
- agresywnego ataku (jeżeli mamy do czynienia z nierównowagą sił, przybiera on formę przemocy);
- wykluczania z życia społeczności klasowej (np. niezapraszania do grupy, nieodpowiadania na pytania, niereagowania na próby nawiązania rozmowy);
- podejmowania prób rozwiązania konfliktu przez rozmowę.

2. Tło narodowościowe różnego rodzaju konfliktów rówieśniczych

Nie każdy spór między uczniami z Polski i z Ukrainy można wyjaśnić różnicami na tle narodowościowym. Warto, żeby nauczyciele identyfikowali prawdziwe przyczyny zaobserwowanej niezgody. Dzięki temu nie będą ulegać pokusie uproszczeń i sprowadzać każdego konfliktu rówieśniczego do kwestii pochodzenia. Innych działań będzie wymagać zażegnanie sporów wynikających z rzeczywistych lub wyobrażonych różnic między przedstawicielami dwóch narodów, innych zaś, kiedy te różnice nie będą odgrywały istotnej roli. W identyfikacji różnych źródeł konfliktu może pomóc zastosowanie modelu konfliktu zaczerpniętego z książki Christophera W. Moore'a.

Źródła konfliktu	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej na tle narodowościowym	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej bez aspektu różnic narodowościowych
Historie uczniów, ich interakcje i relacje	<ul style="list-style-type: none"> • Uczeń, który jest klasowym liderem, dokucza nowemu uczniowi z Ukrainy, chcąc wymusić na nim uznanie swojej pozycji. • Jeśli uczeń traktuje podobnie wszystkich „nowych”, to prawdopodobnie istotą sporu jest chęć przewodzenia. Ale jeśli zachowanie dotyczy wyłącznie ukraińskiego ucznia lub jeśli takiemu zachowaniu towarzyszą uszczypliwości dotyczące kultury, języka lub wartości nowo przybyłego, wówczas możemy podejrzewać tło narodowościowe. • Uczniowie wyklócają się o – ich zdaniem – niesprawiedliwie wystawione przez nauczyciela oceny ze sprawdzianu. 	
Emocje uczniów we wzajemnych kontaktach	<p>Konflikty między uczniami wynikają z pobudzenia emocjonalnego, które wpływa na sposób zachowania: wzburzenie i wściekłość (zaciśnięte pięści, agresywny ton głosu, krzyki, obraźliwe słownictwo) prowadzą do ataków, nękania lub wykluczania; strach i lęk (wycofanie, przyciszone odpowiedzi, przeproszający ton głosu) skutkują unikaniem kontaktów, biernością lub uległością w nadziei na dobre potraktowanie.</p> <p>Jeśli emocje między uczniami dotyczą zwykłych sytuacji, takich jak zajmowanie miejsc na lekcji lub pożyczenie bez pytania czyjejs własności – wówczas konflikt nie ma związku z narodowością. Jeśli emocje i agresywne zachowania, także w postaci drwin, pojawiają się w związku tym, że np. ktoś nie rozumie języka, że jego zachowania są inne niż przyjęte w danej kulturze albo że podobnie brzmiące w dwóch językach słowa są źle interpretowane znaczeniowo – mamy do czynienia z konfliktem na tle narodowościowym.</p>	

Źródła konfliktu	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej na tle narodowościowym	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej bez aspektu różnic narodowościowych
Komunikacja między uczniami	Uczniowie używają odniesień do narodowości jako epitetów umniejszających wartość osób (np. „ukraiński wieśniaku”).	Spory między polskimi i ukraińskimi uczniami wynikają z wzajemnego niezrozumienia związanego z barierą językową.
	<p>Poniższe przykłady mogą mieć tło narodowościowe, jeśli u podłoża kłótni, nagonki czy izolowania ucznia jest jego pochodzenie, kultura lub język. Natomiast jeśli podłoże konfliktu jest podobne jak w grupach homogenicznych narodowościowo – mamy do czynienia z innymi rodzajami konfliktów.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Skłócenie uczniowie nie słuchają się wzajemnie, przypisują sobie złe intencje, atakują się nawzajem (zamiast próbować wyjaśniać, czego dotyczy spór). • Poróżnieni uczniowie w codziennych kontaktach i na portalach społecznościowych lekceważą się, ignorują, nie odzywają się (nie piszą) do siebie, nie zapraszają do swojego grona. • Sieć internetowa staje się miejscem agresywnej nagonki, czyli do sytuacji konfliktowej są włączane inne osoby. 	
Dostępne i niedostępne istotne informacje	Polscy uczniowie obrażają ukraińskich rówieśników z powodu nieprawdziwych informacji o celach, formach i rozmiarach pomocy materialnej uzyskiwanej przez imigranckie rodziny.	Sprzeczki między uczniami wynikają z braku zrozumienia systemu pomocy socjalnej.
Procedury, które uczniowie mogą zastosować do rozwiązania sporu	Uczniowie są zdani na siebie w zaistniałych konfliktach, nie potrafią sobie z nimi radzić. Wybierają konfrontacyjne, antagonizujące i eskalujące sposoby reagowania w sytuacji konfliktowej.	
Władza i wpływy obu stron sporu	<ul style="list-style-type: none"> • Większość narodowościowa, którą stanowią polscy uczniowie, domaga się uznania swojej przewagi nad mniejszością w klasie i pokazuje ukraińskim uczniom „gdzie ich miejsce” (np. wypomina, że uciekli z kraju, a polskie dzieci walczyły jako mali partyzanci w Powstaniu Warszawskim). • Uczniowie z Ukrainy przybyli podczas wojny zniechęcają swoich ukraińskich kolegów, którzy wcześniej mieszkali w Polsce, do relacji z polskimi uczniami (tworzą w klasie koalicję przeciw szeroko przez nich rozumianemu „wrogowi”). 	Większość chłopców w klasie źle traktuje dziewczęta.

Źródła konfliktu	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej na tle narodowościowym	Przejawy i przykłady sytuacji konfliktowej bez aspektu różnic narodowościowych
Struktura sytuacji wpływająca na powstanie i przebieg sporu	W szkole brakuje jasnych informacji i przejrzystych procedur dotyczących sposobów wyrównywania szans i umożliwienia adaptacji uczniom z Ukrainy. Z tego powodu polscy uczniowie wyrażają pretensje wobec ukraińskich rówieśników ze względu na ich specjalne (niesprawiedliwie uprzywilejowane) traktowanie w nauczaniu i wystawianiu ocen.	Uczniowie podzieleni na drużyny w meczu piłkarskim obrażają się. Zakończenie meczu zmniejsza lub likwiduje antagonizmy.
Przekonania, wartości i postawy uczniów	<ul style="list-style-type: none"> • Uczeń, któremu dziadkowie opowiedzieli historię o przemocy nacjonalistów ukraińskich podczas II wojny światowej, atakuje rówieśników z Ukrainy jako „potomków rzeźników Polaków na Wołyniu”. • Uczniowie atakują rówieśników z Ukrainy, kierując się antyukraińskimi materiałami propagandowymi z Internetu, które powielają stereotypy. • Uczeń z Ukrainy prowokuje polskich rówieśników tekstami, że należy mu się specjalne traktowanie. 	Między grupami w klasie toczy się agresywna rywalizacja odzwierciedlająca przekonanie, że „kto silniejszy, ten lepszy”.

Źródło: adaptacja modelu Moore'a (2016), opracowanie własne.

3. Jak zapobiegać konfliktom na tle narodowościowym, unikać ich eskalacji i prowadzić do ich zażegnania?

Konflikty wynikające ze źródeł wymienionych w tabeli nr 1 często utrudniają dostrzeżenie trzech grup potrzeb i interesów uczniów zaangażowanych w spór (przykrywają je lub maskują). Te potrzeby i interesy – ważne dla obu stron, niezależnie od przynależności narodowej – to według Moore'a:

- **potrzeby i interesy rzeczowe** (spodziewany wymierny rezultat konfliktu, korzyści);
- **potrzeby i interesy proceduralne** (satysfakcjonujący sposób rozwiązywania konfliktu);
- **potrzeby i interesy psychologiczno-relacyjne** (nienaruszalność własnej godności i szacunek).

Potrzeby rzeczowe mogą dotyczyć m.in. ocen z przedmiotów. Uczniowie chcą uzyskać jak najlepsze, sprawiedliwe stopnie. Mogą się o to kłócić między sobą, chociaż rozwiązanie takiego konfliktu leży poza ich zasięgiem (tu należałoby raczej zwrócić się do nauczyciela). Taki spór nie ma aspektu narodowościowego. Może jednak rozegrać się na tle narodowościowym, jeśli polskich i ukraińskich uczniów poróżni fakt (lub jedynie wyobrażenie), że nie są równo traktowani ze względu na swoje pochodzenie: polscy przychylnie jako „swoi”, a ukraińscy dyskryminacyjnie jako „obcy” albo ukraińscy w uprzywilejowany sposób jako imigranci wojenni, a polscy wedle niezmiennych wysokich wymagań.

Mamy tu do czynienia z postrzeganą przez młodych ludzi istotną różnicą interesów. Warto, by nauczyciel dostrzegał zakłócającą rolę, jaką w takiej sytuacji mogą odegrać niejasne informacje o szkolnym systemie oceniania, wroga imigrantom wojennym propaganda w niektórych źródłach internetowych i nasilające się emocje.

Co może zrobić nauczyciel, by rozwiązać taki konflikt? Działania powinny dotyczyć zidentyfikowanych źródeł sporu:

- Należy przystępnie i jasno omówić szkolny system oceniania i dostosowanie go dla wyrównania szans osób z Ukrainy. Wy tłumaczenie tego uczniom i ich rodzicom zmniejszy lub zlikwiduje antagonizmy na tle narodowościowym. To podobny mechanizm jak zakończenie międzynarodowego meczu, które zmniejsza lub likwiduje rywalizacyjną agresję między członkami dwóch drużyn.
- Eskalacji takiego konfliktu mogą zapobiegać:
  - uczynienie procesu nauczania i oceniania zrozumiałym i przejrzystym;
  - zaangażowanie polskiej większości uczniowskiej w pomoc mniejszości;
  - docenianie działań uczniów na rzecz wspierania ukraińskich kolegów zamiast podejmowania rywalizacji z nimi.
- Warto zaangażować młodych ludzi w zabawę w dziennikarzy śledczych, którzy przeanalizują antyukraińskie materiały propagandowe w sieci i wyjaśnią ich wpływ na generalne postawy wobec osób z Ukrainy. Niezbędne jest ustalenie, jak określać, czy źródło jest wiarygodne, rozmowa o sposobie pozyskiwania danych, o intencjach nadawcy wiadomości oraz o tym, czy treści powielają stereotypy i w ten sposób potęgują konflikt.
- Żeby lepiej zaspokoić potrzebę sprawiedliwego oceniania u polskich i ukraińskich uczniów, warto wprowadzić system oceniania kształtującego (OK!), którego ważnymi elementami są samodzielne ocenianie własnych postępów przez ucznia i ocena rówieśnicza.

Potrzeby proceduralne dotyczą sposobu rozwiązywania konfliktów. Szkoła ma tu do odegrania ogromną rolę. Polega ona na edukacji, jak sobie radzić w takich sytuacjach (ważna rola wychowawców klas i specjalistów pracujących w szkole). Przydatne jest też przygotowanie liderów mediacji rówieśniczych. Czy narodowość ucznia odgrywa tu jakąś rolę? Nie. Jedynym i bardzo poważnym problemem jest bariera językowa. Dlatego w miarę możliwości, prowadząc zajęcia z uczniami w tym obszarze, warto korzystać z asystenta wielokulturowego albo innej osoby, która posługuje się językiem ukraińskim lub innym zrozumiałym dla uczniów z Ukrainy.

W przypadku **potrzeb psychologicznych** stereotypy narodowościowe mogą mieć znaczenie. Warto więc, żeby nauczyciel podjął działania, które zmniejszą ich wpływ. Równie ważne jest zniesienie antagonizującej roli rzeczywistych, wyolbrzymianych lub zmyślonych różnic między kulturami Polski i Ukrainy. Nacisk na postrzeganie osób z doświadczeniem imigracji jako naszych gości może zmniejszać impulsy do konfliktowania się. Żeby zachęcić polskich uczniów do refleksji, nauczyciel może zadać im na przykład takie pytania:

- Jak byśmy się czuli, gdyby życie nasze i naszych bliskich było zagrożone z powodu wojny?
- Co by dla nas znaczyła utrata domu, własnych rzeczy i pamiątek w wyniku wrogich ataków?
- Jak możemy wesprzeć rówieśników, którym udało się uciec przed wojną w Ukrainie?
- W czym może się przejawiać nasza gościnność wobec rówieśników, którzy uciekają przed okropieństwami wojny?
- Co możemy zrobić, żeby czuli się wśród nas najlepiej, jak to możliwe, w tej trudnej sytuacji?
- Co każdy i każda z nas może zrobić dla choćby jednego kolegi czy jednej koleżanki z Ukrainy?

Polscy gospodarze i osoby przybywające z Ukrainy mają odmienne historie, obyczaje, tradycje, upodobania i style życia. Mogą też różnić się w pewnym zakresie systemami zasad postępowania wynikającymi z tradycji i kultury. Ważne jest zatem wzajemne poznawanie obu kultur przez uczniów, by traktowali się z szacunkiem mimo ewentualnych różnic. Warto podczas godzin wychowawczych lub zajęć pozalekcyjnych inicjować służące temu działania. Mogą one przybierać formę m.in.:

- dni tematycznych poświęconych porównaniu jakiegoś obszaru polskiej i ukraińskiej kultury;
- spotkań klubowych (nt. muzyki, filmu, literatury) poświęconych nie tylko dorobkowi kultur narodowych, lecz również wspólnym upodobaniom polskich i ukraińskich uczniów.

Wątki dotyczące historii, literatury, filmu, muzyki lub sztuki wizualnej nauczyciel może również podejmować m.in. podczas lekcji historii, WOS i języka polskiego.

Najlepszym sposobem integracji dzieci i młodzieży są wspólne działania mimo różnic narodowościowych (i innych). Warto zatem, żeby nauczyciel inicjował sytuacje, w których polscy i ukraińscy uczniowie robią coś razem i dążą do jednego celu. Nie oznacza to, że wszyscy muszą mieć identyczny wkład w takie działania. Na przykład osoby z Polski mogą prowadzić dla ukraińskich uczniów „szkolenia” na temat radzenia sobie w sytuacjach społecznych w naszym kraju (takich jak zakupy, wizyta w kinie, wezwanie pomocy, załatwienie sprawy w szkolnym sekretariacie itp.). W ten sposób zyskują obie grupy: każda z nich jest potrzebna drugiej i doceniana za swą skuteczność.

4. Zasada poczucia wspólnoty i podobieństwa wartości

Niezależnie od narodowości uczniów, występujące między nimi spory dotyczące zaspokojenia potrzeb, realizacji interesów czy osiągnięcia celów można rozwiązywać poprzez rozmowy osób lub przedstawicieli grup zaangażowanych w konflikt. Takie negocjacje mają prowadzić do kompromisowego lub konsensualnego rozwiązania konfliktu. Proces może być wspomagany przez rówieśnika-mediatora (jeżeli zostanie przełamana bariera językowa) lub nauczyciela.

A co z konfliktami narosłymi wokół postrzeganych różnic w przynależności narodowej i związanego z nią poczucia tożsamości społecznej, a także wokół odmiennych systemów wartości, zasad, obyczajów? Podążając za koncepcją Moore’a, można zalecić w takich sytuacjach działania, które pozwolą polskim i ukraińskim uczniom dalej wspólnie funkcjonować. Warto zająć się tym, w czym mimo różnic można się porozumieć i co da się zmienić z korzyścią dla obu stron. Szkolna kadra powinna więc nauczyć wszystkich uczniów trzymania się poniższych zasad:

- Jeśli o coś się spieramy, nie definiujemy problemu w kategoriach dzielących nas wartości, odmiennego pochodzenia ani różnic światopoglądowych. Uznajemy, że mamy prawo się różnić.
- Zastanawiamy się, co możemy zrobić, żeby spory między nami ustały. Dbamy o wzajemne słuchanie się i poprawę komunikacji (korzystamy z tłumaczy w telefonach komórkowych, jeśli dzieli nas bariera językowa, lub z asystenta kulturowego, jeśli możemy w jego obecności rozmawiać otwarcie o naszych sprawach).
- Rozpoznajemy i odrzucamy stereotypy narodowościowe. Uzgadniamy posiadane informacje i ich rozumienie oraz sprawdzamy wiarygodność źródeł. Prosimy nauczycieli o wsparcie. Planujemy wspólnie takie przeorganizowanie życia klasy, by było przyjazne dla wszystkich. Nazywamy własne potrzeby i okazujemy sobie nawzajem troskę. Omawiamy proces nauczania i oceniania, żeby był dla nas wszystkich przejrzysty.
- Planujemy razem to, co mamy do zrobienia, i mimo różnic między nami realizujemy nasze plany. Dbamy, aby te różnice nam nie przeszkadzały. Np. wzajemna pomoc w nauce nie musi mieć nic wspólnego ze sporami dotyczącymi poglądów politycznych naszych i naszych rodziców.

- Poznajemy to, co nas różni w zakresie tożsamości społecznych (narodowych, kulturowych), i wzbogacamy w ten sposób swoją wiedzę o różnorodności świata.
- Ustalamy i podkreślamy to, w czym się zgadzamy, w czym jesteśmy podobni, co nas łączy. Wskazujemy nadrzędne cele i uniwersalne wartości, z którymi wspólnie się identyfikujemy (np. solidarność, lojalność, prawda). W jedności i wspólnocie siła!

W sytuacji konfliktu na tle narodowościowym warto, żeby nauczyciel dostrzegł sytuację wszystkich osób w klasie, zwłaszcza tzw. milczących świadków. Łatwo można odebrać ich milczenie jako wyraz poparcia dla strony dominującej. Okazuje się jednak, że tylko nieliczni uczniowie przyjmują taką postawę. Reszta pozostaje bierna i nie reaguje z innych powodów. Na przykład nie ma pomysłu, jak wejść w rolę mediatora, obawia się ataku lub odrzucenia za próby interwencji, nie wierzy w możliwość rozwiązania sporu. Nauczyciel może uczynić z tych młodych ludzi sojuszników zmiany. Dzięki okazaniu zrozumienia dla ich zagubienia i wspierającej rozmowie staną się gotowi do wyrażania jasnego sprzeciwu wobec podsycania konfliktów na tle narodowościowym.

Dowiedz się więcej

- W książce autorstwa Christophera W. Moore'a *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów* (Warszawa 2016) znajdziesz szczegółowe informacje o prowadzeniu procesu mediacji w konfliktach z uwzględnieniem ich różnych powodów.
- W artykule Małgorzaty Pomianowskiej *Jak rozmawiać o wojnie* („Dyrektor Szkoły” 2022, nr 4) znajdziesz wskazówki dotyczące sposobu poruszania tematu wojny w Ukrainie w rozmowach z polskimi i ukraińskimi uczniami.
- W artykułach Małgorzaty Ostrowskiej o ocenianiu:
  - Jak oceniać uczniów w zróżnicowanej klasie? 5 najważniejszych kroków - Biblioteka CEO - <https://biblioteka.ceo.org.pl/jak-oceniac-uczniow-w-zroznicowanej-klasie-5-najwazniejszych-krokow-2/>
  - Metody oceniania, które sprawdzą się w klasach o dużym zróżnicowaniu wiedzy i umiejętności uczniów – Biblioteka CEO - <https://biblioteka.ceo.org.pl/metody-oceniania-ktore-sprawdza-sie-w-klasach-o-duzym-zroznicowaniu-wiedzy-i-umiejetnosci-uczniow/>

Tekst powstał w partnerstwie z Norwegian Refugee Council.